

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **GYÓNI GÁBOR**
OROSZORSZÁG MINT BIRODALOM
- **SZ. BÍRÓ ZOLTÁN**
AZ OROSZ BIRODALOM „IDEGENJEI”
- **JEKATYERINA PRAVILOVA**
A BELSŐ TRANSZFEREK SZEREPE
AZ OROSZ BIRODALOM IGAZGATÁSÁBAN
- **DEÁK ANDRÁS**
GAZDASÁGI MODERNIZÁCIÓ ÉS ORIENTÁCIÓVÁLTÁS
A POSZTSZOVJET TÉRBEN
- **ALEKSZANDR SZTIKALIN**
AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
ÉS A SZOVJET–JUGOSZLÁV VISZONY
- **SZEMLE**
KÉPES GYÖRGY, KRÁNITZ PÉTER PÁL, KECSKÉS D. GUSZTÁV ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

TARTALOM

Birodalomkutatás Oroszországban (Sz. Bíró Zoltán)	503
<i>Tanulmányok</i>	
Gyóni Gábor: Oroszország mint birodalom. Az Orosz Birodalom területe és népessége	505
Sz. Bíró Zoltán: Az Orosz Birodalom „idegenjei”	521
Jekatyerina Pravilova: A belső transferek szerepe az Orosz Birodalom igazgatásában	553
Deák András: Az inercia jegyében. Gazdasági modernizáció és orientációváltás a posztszovjet térben	575
Font Márta: I. András és Bölcs Jaroszlav	607
Sashalmi Endre: A koronázási érme mint legitimációs médium a 18. századi Oroszországban. I. Katalin, Anna, Erzsébet és II. Katalin császárnők koronázási érméinek ikonográfiai vizsgálata	625
<i>Műhely</i>	
Alekszandr Sztikalin: Az 1956-os magyar forradalom és a szovjet–jugoszláv viszony 1956–1957. Egy orosz–szerb forráskiadási munkálat kapcsán	645
<i>Szemle</i>	
Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai (Képes György)	667
Atatürk és az Új Törökország képe a náci ideológiában (Kránitz Péter Pál)	672
A frankofón Európa és Magyarország a hidegháború kezdetén (Kecskés D. Gusztáv)	675

Jelen számunkat szerkesztette: Sz. Bíró Zoltán

A belső transzferek szerepe az Orosz Birodalom igazgatásában

Az alábbiakban Jekatyerina Pravilova *A birodalom pénzügyei. Pénz és hatalom Oroszország politikájában a nemzetiségi peremterületeken, 1801–1917* című könyvéből adunk közre két részletet.¹ A 2006-ban megjelent kötet három fejezetben dolgozza fel az Orosz Birodalom pénzügyi politikáját, a birodalmi központ és a perifériák közti kapcsolat történetét. Az első fejezet (*Центр и окраины в имперском бюджете*) a központ és a perifériák birodalmi költségvetésben játszott szerepét tekinti át. A szerző, mielőtt rátérne az oroszországi gyakorlat bemutatására, előbb röviden elemzi a különböző birodalmak költségvetési politikájának modelljeit. Ezt követően tér rá a 18. századi orosz költségvetési szabályozás és gyakorlat áttekintésére. Ebből az alfejezetből (*Территориальная структура российского бюджета в XVIII веке*) kirajzolódik az a folyamat, ahogyan a terjeszkedő birodalom próbálja megszervezni a működését biztosító pénzügyi eszközök behajtásának rendszerét. Ezt az alfejezetet teljes terjedelmében közöljük. Az első fejezet további részeiben a szerző a birodalom peremvidékéhez tartozó négy terület – a Lengyel Királyság, a Finn Nagyhercegség, a Kaukázuson túli területek és Turkesztán – példáján át mutatja be a belső transzferek ügyét. A második fejezet (*«Бремя империи»: имперский бюджет и участие окраин в финансировании общегосударственных расходов*) arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a perifériák szerepét a birodalom „összállami” finanszírozásában. A kérdéskör historiográfiai áttekintése után Pravilova önálló alfejezetben (*Механизмы и формы участия колоний и регионов в общегосударственных расходах империи*) vizsgálja meg azokat a mechanizmusokat és részvételi formákat, amelyek révén a gyarmatok és a peremvidékek közreműködnek a birodalmi kiadások finanszírozásában. Ezt a nemcsak az orosz, de más birodalmak gyakorlatára is hivatkozó alfejezetet ugyancsak teljes terjedelmében közöljük. A második fejezet az Orosz Birodalom már korábban említett peremvidékein alkalmazott adópolitika elemzésével zárul. A kötet harmadik, záró fejezete (*Имперская политика и проблемы денежной интеграции*) a birodalom pénzügyi integrációját tekinti át. Ez már csak azért is fontos része az orosz pénzpolitika történetének, mert a birodalom peremvidékein nem egy helyen fordult elő, hogy a hivatalos orosz fizetőeszköz, a rubel mellett forgalomban ma-

1 Правилова, 2006.

radtak más, a birodalmi csatlakoztatás előtt használt eszközök. Reméljük, hogy Pravilova könyvének két alább közreadott részlete figyelmet érdemlő adalékuul szolgál mindazoknak, akik az Orosz Birodalom működésének mélyebb rétegei iránt is érdeklődnek (a szerk. – Sz. Bíró Zoltán).

Az orosz költségvetés területi struktúrája a 18. században

Az első tudatos lépések a birodalom pénzügyi rendszerének területi megformálásában a 18. század elején történtek. Természetesen nem véletlen, hogy éppen I. Pétert kezdte foglalkoztatni elsőként a pénzügyi rendszer funkcionálásának hatékonysága. A pénzügyi reformok az államirányítás nagyszabású reformjának részét képezték. Az új adminisztrációs rendszer a nyilvánosság alapelveire épült. A magán-szolgálatokat adminisztratív apparátus váltotta fel, a cári számvevőszéknek pedig állami számvevőszékké kellett válnia. Ezenkívül az aktív külpolitika és a háborús tevékenység új pénzügyi forrásokot igényelt, márpedig a régi pénzügyi irányítási rendszer nem biztosította az állam számára a stabil és állandó bevételi forrásokat, főképp pedig az egységes és központosított költségvetést.

A pénzügyi irányítás egyik első reformja a bevételek beszedésében és a kiadások elosztásában részt vevő helyi és központi szervek együttműködésének biztosítására irányult. Az 1708-as területi reform az országot kormányzóságokra (*губерния*) osztotta fel, amelyek az adózási és pénzügyi irányítás fő területi egységeivé váltak. A kormányzósági hatóságok feladatul kapták, hogy gyűjtsék be az adókat, teljesítsék a kiadásokat, és továbbítsák a központi intézményeknek a nekik járó pénzeszközöket. Ezzel sikerült felszámolni a számos *prikaz* (közigazgatási hivatal) költségvetése között szétforgácsolódott költségvetés ágazati széttagoltságát.

A pénzügyi irányítási reform eredményeként létrejött egy adminisztratív-területi szerveződésen alapuló új költségvetési rendszer. Ebben világosan felismerhető az a szándék, amelynek célja nemcsak a költségvetési eszközök beszedésének és elköltésének rendezése volt, hanem az is, hogy a pénzügyi irányítás szervezetét hozzáigazítsák az új – birodalmi – területirányítási elvekhez. Az új elvek szerint összeállított első – 1710-es és 1711-es – állami lajstrom (*починок*) tervezetei a bevételekre és a kiadásokra vonatkozó adatok megbízhatatlansága következtében nem nyújtanak kimerítő információt a kormányzóságok nyereséges vagy veszteséges voltáról, de lehetővé teszik, hogy képet alkossunk a pénzeszközök területenkénti elosztásának mechanizmusáról.²

Az a mechanizmus, amelyet a tervezetekben az eszközöknek a költségvetés és a kormányzóságok közötti újraelosztására alkalmaztak, a következőképpen nézett ki. Minden területi egység számára megszabták a katonai kiadásokban való részvétel hányadát, amelyet az adott területen lévő porták (*порт*) és a birodalom területén található valamennyi porta hányada alapján állapítottak meg. Ennek alapján minden egyes kormányzóságnak meghatározták, hogy a hadsereg mely ezre-

2 Яснопольский, 1912. 33–35.

deinek fenntartásáról köteles gondoskodni. A katonai kiadásokra szolgáló összeget a kormányzóságok beküldték a Hadügyi Prikazhoz (*Воинский приказ*), ahol a bevételt szétosztották az ezredek között. A későbbiekben a Hadügyi Prikaz közbeiktatása feleslegesnek bizonyult, és a megszabott összegek a kormányzóságoktól egyenesen az ezredek pénztárába kerültek.³ A „veszteséges” kormányzóságok elégtelen bevételeit a „nyereséges” kormányzóságok költségvetéséből kellett kiegészíteni.

A kormányzósági reform célja az új hadigazdasági és területi finanszírozási rendszer kialakítása volt.⁴ A reform eredményeként a kormányzók (*губернатор*) pénzügyi tevékenysége a Szenátus ellenőrzése alá került, 1718-tól pedig a költségvetési irányításba bevonták az I. Péter által létrehozott kollégiumokat, nevezetesen az állami bevételekért felelős kollégiumot (*Камер-коллегия*), az állami kiadásokat kezelő kollégiumot (*Штатс-конттор-коллегия*) és az ezeket ellenőrző kollégiumot (*Ревизион-коллегия*). Ezáltal a pénzügyi irányítás kormányzósági szintje kiegészült a költségvetés és a pénzügyi ellenőrzés országos központosításával. Ugyanebben az évben bevezették a fejadó (*подушное налогообложение*) új rendszerét.

A költségvetés-készítés új mechanizmusa az akkoriban elfogadott elveken, a bevételek és kiadások rovatok szerinti megkülönböztetésén alapult. A gyakorlatban azonban a bevételek specializálásának rendszere megvalósíthatatlan volt: az egyes szükségletek kielégítésére szánt bevételeket később szedték be, mint szükség volt rájuk, vagy merőben más célokra fordították azokat. Egyáltalán, az első lajstromokban szereplő összegek alapvetően fiktívek voltak, mivel gyakran elavult és megbízhatatlan adatokon alapultak. A befolyó jövedelmekre vonatkozó információk hiánya, valamint a pénzügyi számvitel gyakorlatilag működésképtelen rendszere roppant mód megnehezítette a tervezést, és az állami pénzügyi rendszer gyakorlatilag költségvetés nélkül működött. A Kamer-kollégiumnak az 1720-as évek elején összeállított új szabályzatán alapuló első adófőkönyve (*окладная книга*) után a következő lajstrom csak 1769-ben készült el.⁵

A költségvetési folyamat rendszerességét és központosítását II. Katalin reformjai valósították meg. A költségvetési irányítás és a pénzügyi ellenőrzés átkerült az 1773-ban létrehozott állambevételi expedícióhoz (*экспедиция о государственных доходах*). A hivatalt később négy expedícióra osztották: bevételi, kiadási, revíziós és behajtási (*доимочная*) expedíció, a pénztári irányítás szervei pedig a központi „elmaradási” és „állami” számvevőszék (*остаточное и штатное казначейство*) alárendeltségébe kerültek. A pénzügyi irányítás centralizációja véget vetett a bevételek régi ügyosztályi specializációja (*департаментская специализация*) archaikus elvének, és megteremtette a költségvetés egyesítésének feltételeit (ugyanakkor fennmaradt a lajstrom négyrészes felosztása polgári, katonai, tengerészeti és udvari költségvetésre).⁶ 1780-tól kezdve az állami lajstromokat az állami számvevőszék vezetője évente felterjesztette aláírásra a császárnőnek.

3 Милюков, 1905. 283–303.

4 Анисимов, 1989. 146–149.

5 Яснопольский, 1912. 68.

6 Уо. 83.

A helyi irányítás 1785-ös reformja betetőzte az állami költségvetés átstrukturálásának folyamatát: a fő pénzügyi egységek az egymástól elkülönített központi és kormányzósági költségvetések lettek.⁷ Az egyik legfontosabb feladatot – a területi pénzügyi irányítás rendezését – a kormányzóságok irányításáról kiadott 1785-ös rendelet (*Учреждение об управлении губерниями*) valósította meg. Ez létrehozta a helyi pénzügyi szervezet rendszereit, az államkincstári kamarákat (*казенная палата*) és a számvevőszékeket (*казначейство*). A kormányzósági államkincstári kamarák állították össze az elsődleges költségvetéseket és pénzügyi elszámolókat, a járási számvevőszékek pedig, a kormányzósági számvevőszéki vezető irányításával, az állami kötelezettségek beszedésével foglalkoztak.

A pénzügyi területi irányítás központosításának és egységesítésének általános politikája nyilvánult meg a Kisoroszországi Hetmanság (*Малороссийское гетманство*) pénzügyi autonómiájának felszámolásában is. Az első olyan próbálkozásokra, amelyek célja az volt, hogy a pénzgazdálkodást a császári kormányzat ellenőrzése alá vonják, még 1728-ban került sor. A kincstárt, amely azelőtt a hetman tulajdonát képezte, közintézménnyé alakították át, amelyet két hivatal jelenített meg: a Kincstári Főkancellária (*Генеральная скарбовая канцеллария*) és a Számviteli Főbizottság (*Генеральная счетная комиссия*). A hetmani számvevőszék tevékenységének felügyeletét a Külügyi Kollégium (*Коллегия иностранных дел*) látta el. Azok a próbálkozások, amelyek arra irányultak, hogy az oroszországi adókat kiterjesszék a hetmanságra és az összes bevételt a birodalom számvevőszékéhez irányítsák, kudarcot vallottak: a bevételek erőteljes csökkenése következtében a kormányzat kénytelen volt visszatérni a hetmansági pénzügyek autonóm irányítási rendszeréhez, bár az oroszországi kollégium felügyelete mellett. Egyébként a lakosságra további pénzügyi terheket vetettek ki: a lakosok nem fizettek ugyan közvetlenül adót az oroszországi kincstárba, kötelesek voltak viszont biztosítani az orosz csapatok ellátását a hetmanság területén.

A Külügyi Kollégiumnak a hetmansági hatóságok pénzügyi tevékenysége fölött gyakorolt felügyelete végeláthatatlan konfliktusok forrásává vált. Talán részben épp ezért a hetmansági számvevőszék volt az első, II. Katalin által megszüntetett intézmény a kisoroszországi autonómia 1781–1782-es felszámolásakor. Az egykori hetmanság területén létrehozott három kormányzóságra kiterjesztették a birodalmi törvények – ezen belül a pénzügyi törvények – hatályát, az irányítás pedig átkerült a birodalmi pénzügyi hatóság kezébe.⁸

Hogyan működött a birodalmi költségvetés összeállításának mechanizmusa? Az összes területi pénzügyi adminisztráció számára megszabott egységes szabályok előírták, hogy a kormányzósági költségvetési terveket (*расписание*) fel kellett terjeszteni a főügyészhez aláírásra. A főügyész által jóváhagyott költségvetési tervek képezték a kormányzósági hatóságok fő pénzügyi törvényét. A helyben beszedett bevételek egy részét a helyi kiadásokra fordították, a másik része a szentpétervári és moszkvai elmaradási és állami számvevőszékekhez került, továbbá ezek

7 Le Donne, 1984. 232.

8 Kohut, 1988. 48–52., 214–215.

fedezték a hadsereg (Komisszariátus, *Комиссариа́т*) és a flotta (Admiralitás, *Адмиралтейство*) kiadásait. Minden egyes területi egység (helytartóság vagy kormányzóság) számára meg volt szabva egy bizonyos összeg, hogy mennyivel kell hozzájárulni az állami kiadásokhoz. A terület „deficitességét” vagy „jövedelmezőségét” ennek az összegnek a nagyságából, valamint abból lehetett megállapítani, mennyire egyezett ez a befolyó bevételekkel.

Az Anatolij Kulomzin által publikált 1781–1796-os lajstromok alapján foglalmat alkothatunk az eszközök elosztásáról, bár ezek a dokumentumok nem világítják meg azokat az elveket, amelyekben az elosztás alapult. Az 1781-es lajstrom szerint pénztárilag a legnagyobb összegű bevétel a Novgorodi (973 719 rubel), az Orjoli (961 904 rubel), a Tambovi (935 070 rubel) és a Vologdai (1 874 384 rubel) helytartóságból, a Kazanyi (1 874 384 rubel), a Tobolszki (1 969 941 rubel) és a Szentpétervári (3 704 667 rubel) kormányzóságból, a legkisebb a Reveli (59 778 rubel), a Viborgi (82 290 rubel), a Novorosszijszki (56 372 rubel) és a Kijevi (50 628 rubel) kormányzóságból folyt be. A bevételek, valamint a központi számvevőszékekhez összállami kiadásokra továbbított összegek aránya nem volt azonos az egyes régiók számára. A legnagyobb összegeket természetesen a leggazdagabb kormányzóságok fizették be a közös költségvetésbe: a Szentpétervári kormányzóság 3 162 657 rubelt (a begyűjtött bevétel 85%-a), a Tobolszki 1 240 502 rubelt (62%), a Kazanyi 886 185 rubelt (47%) fizetett. De például a meglehetősen „jómódú” Vologdai kormányzóság a befolyt összegnek csupán a 21%-át (243 346 rubel) továbbította a központi kasszába. A legszegényebb kormányzóságok és helytartóságok a bevételeknek csak korlátozott hányadát fizették be. Így például a Mogiljovi helytartóság a beszedett összegeknek 13%-át (34 177 rubel) fizette be; a Szaratovi helytartóság számvevőszékétől a Moszkvai Elmaradási Számvevőszékhez csupán 3 711 rubel folyt be (a 196 343 rubel teljes jövedelemből); a Kisoroszországi kormányzóság szintén csupán 3582 rubelt fizetett be a Moszkvai Elmaradási Számvevőszékhez (a befolyt 245 920 rubel állami bevételből). A Novorosszijszki kormányzóság egyáltalán nem fizetett be semmit az állami költségvetésbe, amiképpen a Kollivanovoszkreszenszki terület sem, amely pedig nem a legkisebb állami bevételt gyűjtötte be (119 834 rubel).

A következő, 1782-es esztendőben a központi számvevőszékek egyáltalán nem kaptak semmi bevételt a Mogiljovi, a Polocki, az Azovi, a Novorosszijszki, a Csernyigovi és a Novgorod-Szeverszkiji kormányzóságból. Ezenkívül a kisoroszországi kormányzóságok és az Azovi kormányzóság költségvetésébe át kellett utalni bizonyos összegeket a korábbi évek költségvetési maradványaiból. 1785-ben nem vette ki a részét az országos kiadásokból a Viborgi és a Reveli kormányzóság. A Viborgi kormányzóság az 1788–1790-es és az 1792–1794-es esztendőkben ismét nem fizetett be a központi számvevőszékeknek semmit. A Jekatyerinoszlavi kormányzóság 1788–1790-ben nem vette ki a részét az országos kiadásokból. 1794-ig nincs információ a Tauriai terület bevételeiről és kiadásairól. 1795-ben II. Katalin odaajándékozta kegyencének, Platon Zubovnak (jekatyerinoszlavi főkormányzó és a Tauriai kormányzóság kormányzója) a Jekatyerinoszlavi és a Voznyeszenszki kormányzóság, valamint a Tauriai terület bevételeit, ezért ezeknek a területeknek a

bevételei és kiadásai nem kerültek be a költségvetésbe. Ez utóbbi eset egyébként igen figyelemreméltó: a költségvetés racionalizálása jól megfért a császárnő voluntarizmusával.⁹

Tekintettel a 18. század második fele állami könyvvitelének tökéletlenségére, valószínűleg nem bízhatunk százszázalékosan a lajstromokban megadott számokban. Mindamellett, köszönhetően a lajstrom területi felépítési elvének, valamint centralizációjának, ezek a számok egyértelműen világos fogalmat nyújtanak az állami bevételek és kiadások megoszlásáról. Jegyezzük meg, hogy szervezeti tekintetben a pénzügyi irányítás elvei valamennyi kormányzóság és terület – köztük az újonnan a birodalomhoz csatolt területek – számára egységesek voltak. A központosítás feltételezte a pénztári, költségvetési és revíziós rendszer gyakorlatilag teljes egységét, valamint az országos adórendszer fokozatos kiterjesztését a peremvidékekre. 1765-ben a fejadót bevezették a Szlobodás Ukrajna (*Слободская Украина*) területén, 1773-ban a Lengyelország felosztásakor a birodalomhoz csatolt belorussziai kormányzóságokban, 1783-ban az egykori Kisoroszországi hetmanság területén, Belorussziában, a Rigai, a Reveli és a Viborgi kormányzóságban.¹⁰

1802-ben a minisztériumok létrehozásával a költségvetés összeállításának feladata a Pénzügyminisztériumhoz került, a bevételekről és a kiadásokról szóló információk begyűjtése pedig külön hatóságok feladata lett. A költségvetés beillesztését az általános lajstromba először a Pénzügyi Bizottság (*Комитет финансов*) valósította meg, 1810-től a költségvetést az Államtanács Gazdasági Ügyosztálya (*Департамент экономики Государственного совета*) hagyta jóvá. Az átalakításoknak – a kezdeményező Mihail Szperanskij szándéka szerint – erősíteniük kellett a költségvetés egységét. Az állami lajstromban a kormányzóságok és helytartóságok költségvetése helyett a bevételek és kiadások számításának fő egységeivé a minisztériumok és ezek területi szervei váltak. Így a katalini idők lajstromaiban túlnyomó szerepet játszó területi elv helyét felváltotta az ágazati elv. A birodalom pénzügyi irányítási struktúrájának fő egységei egészen az 1862-es költségvetési és pénztári reform bevezetéséig a minisztériumok és az ágazati főhatóságok (*ведомство*) voltak.

Eközben a 19. század elejétől kezdve a birodalom bővülésének következtében a költségvetési gyakorlatban új jelenség tűnik fel: a peremterületeknek a minisztériumok költségvetéseitől független területi költségvetései. A Kaukázusontúl, a Lengyel Királyság és a Finn Nagyhercegség költségvetésének elkülönítését több okkal lehet magyarázni. Ezek közé tartozik a költségvetésbe befolyó adók és más kincstári bevételek korlátozott volta, amelyek nem voltak elégségesek még a helyi kiadások fedezésére sem; a peremvidékek és a központ együttműködését biztosító összeköttetés hiánya; a hadi események; a pénzügyi irányítás helyi tradícióinak nélkülözhetetlen figyelembevétele, valamint e régiók sajátos adminisztratív-jogi státusza a birodalom politikai rendszerén belül.

⁹ Куломзин, 1870–1871.

¹⁰ Козлов–Дмитриева, 1999. 199.

Idők során a területi költségvetések jelentősége a birodalom általános költségvetésén belül módosult. Ezt a folyamatot nem lehet egységesnek nevezni. A felsorolt peremvidékek mindegyike esetében sajátos fejlődés mutatkozik a decentralizációtól a (különböző mértékű) centralizáció felé. A feladatunk az, hogy tisztázzuk, hogyan és miért változtak a központ és a peremvidékek közötti költségvetési viszonyok.

Mint fentebb megállapítottuk, a költségvetés a központ és a peremvidékek politikai és gazdasági kapcsolatainak kvintesszenciája. Ezeknek a viszonyoknak az intézményi jellemzését ki kell egészíteni a nem kevésbé fontos diszkurzív és szociális sajátosságokkal. Először is azért, mert ezek a viszonyok a birodalmi adminisztráció különböző szintjeinek képviselői között lefolytatott állandó tárgyalások – vagy pontosabban szólva: hatalmi alkudozások – tárgyai voltak.¹¹ Az alku és megállapodás diskurzusának elemei olykor felismerhetőek a nem bürokratikus intézmények tekintetében is (amilyenek az autonomisták, a finnországi Szejm stb.). Ennek az „alkunak” a diszkurzív tartalma nem kevésbé fontos, mint a nyomukban bevezetett reformok. Másodszor, a hatóságok viszonyaiban mutatkozó konceptuális és politikai ellentéteket a különböző szintű adminisztrátorok személyes konfliktusai tették még bonyolultabbá. A birodalmi bürokrácián belüli viszonyok természete – amelyek a személyi kapcsolatokon és a császár személyéhez való közelségen alapultak – megmutatkozott a költségvetési folyamat sajátosságaiban is.

Általánosságban véve, az Orosz Birodalom esetében e viszonyok intézményesülésének nem elégséges szintjéről beszélhetünk. Az orosz törvényhozásra egyfajta „felhígultság” a jellemző (a törvényjavaslatokban távolról sem vett részt a társadalmi viszonyok és az irányítási rend valamennyi fontos szereplője), amit adminisztratív szabályozással, a bürokratikus viszonyok tradíciójával és tartós gyakorlatával, valamint informális kapcsolatokkal kompenzáltak. Ezért a kormányzóságok többségére jellemző költségvetési centralizáció, valamint a peremterületek (Lengyelország, Finnország, a Kaukázusontúl) többé-kevésbé teljes költségvetési autonómiája mellett a birodalom költségvetési rendszerében megfigyelhetők másféle elemek is, amelyek nem illeszkednek bele valamiféle egyszerű osztályozásba. Előfordult, hogy a birodalmi számvevőszék és a peremterület közötti különleges kapcsolatokat normatív rendeletekben is rögzítették (ilyen például a központ és a Turkesztáni főkormányzóság pénzügyi kapcsolatainak modellje, vagy a birodalmi számvevőszék és a besszarábiai adminisztráció költségvetési kapcsolatainak sajátos rendszere), ám ezek a kapcsolatok gyakran a mindennapos adminisztratív gyakorlat eredményeként formálódtak ki.

11 Tilly terminológiája szerint az ilyen viszonyokat „szerződéses” viszonyként kell vizsgálni. Ezt a modellt számos alkalommal használták a birodalmi központ és a perifériák kapcsolatának elemzésére. Lásd: Tilly, 1990; Пибеп, 2003. 104.

A gyarmatok és régiók részvétele a birodalom állami kiadásaiban: a kvóták és kompenzációk rendszere

Donald K. Gordon amerikai kutató *A domíniumok részvétele a birodalom védelmében, 1870–1914* című monográfiáját a következő szavakkal kezdte: „A brit gyarmati politikát a 19. században sok tekintetben az a vágy jellemezte, hogy megszabadítsa Nagy-Britanniát a birodalom terheitől.”¹² Ez a formula alkalmazható más birodalmi kormányzatok tekintetében is. Az a meggyőződés, hogy a gyarmatok túl sokba kerülnek az anyaország számára, a 18. század végétől kezdve széles körben elterjedt, mégpedig nemcsak a társadalmon belül, hanem a gyarmatokkal rendelkező országok kormányzati köreiből is.

A gyarmattartó birodalmak számvevőszékei csakugyan kénytelenek voltak számos kiadást fedezni a tengerentúli területeken, olyanokat, mint a kormányzati szervek működése, a hírósszekötetés és a szállítás, az építkezések. A birodalmak gyarmati kiadásainak struktúrája az idők során számos változáson ment keresztül, ám a birodalmi költségek oroszánrészét minden időszakban és minden esetben a gyarmatok védelmére kellett fordítani.

A birodalmi központ a mérhetetlen kiadások legalább részleges kompenzálása érdekében különböző rendszereket dolgozott ki, hogy a gyarmatokat is bevonja a „közös” kiadások finanszírozásába. A francia kormány egy 1841-es törvényben kötelezte a gyarmatokat, hogy ők fedezzék az összes helyi kormányzati kiadást, köztük a katonaiakat is. 1854-ben a modell megváltozott: a gyarmatoknak úgynevezett kontingenst (*contingent*) kellett fizetniük. Ez az anyaországi költségvetésbe befizetett hozzájárulás szolgált azoknak az eszközöknek a kompenzálására, amelyeket a központi költségvetés az adminisztrációra, a védelemre, az igazságszolgáltatásra, a kultuszkiadásokra, az építkezésekre és más közmunkákra juttatott. Georges François véleménye szerint azonban a kontingensek rendszere jóval kisebb garanciát nyújtott arra, hogy a gyarmatok részt vegyenek az összállami kiadásokban, mint a kormányzati kiadások közvetlen helyi fedezésének 1841-ben kialakított rendszere.¹³ A kontingenst csak azokban az esetekben fizették, amikor a gyarmat bevételei meghaladták a helyi szükségleteket, vagyis a kompenzáció befizetése függött a gyarmati adminisztráció pénzügyi helyzetétől és megítélésétől.

A gyakorlatban a kontingens mértékét össze sem lehetett hasonlítani a kincstárnak a gyarmatokra fordított kiadásaival, a pénzügyi válságok éveiben pedig gyakorlatilag a nullával volt egyenlő.¹⁴ A gyarmatok közül egyedül Kokinkína vette ki a részét a közös kiadásokból, Guinea és Elefántcsontpart teljes egészében fedezte a saját kiadásait, a többi gyarmat viszont dotációkból élt. E paradox helyzet leküzdésére a kormány 1893-ban egy külön költségvetési rovat létrehozásával kötelezte a gyarmatokat, hogy vegyenek részt az állami kiadásokban. Ebben az esetben csupán az elv deklarációjáról volt szó: a gyarmatok összes befizetése jelentéktelen volt.

¹² Gordon, 1965. XI.

¹³ François, 1900. 43.

¹⁴ Uo. 43.

Végső soron hatvanhárom év alatt – 1850 és 1913 között – Franciaország gyarmati kiadásai a kincstár kiadásainak 9,2%-át tették ki. Eközben a gyarmati kiadások 67,7%-át a védelmi kiadások alkották.¹⁵

Az 1860-as évek elején a brit parlament is napirendre tűzte a birodalmi kiadások problémáját. Az, hogy Nagy-Britannia nagy árat fizetett a gyarmati birtokaiért, senki számára nem volt titok. A tengerentúli területek birtoklásának gazdasági célszerűségével kapcsolatos első kételyek már a 18. század közepén megjelentek. Adam Smith *A népek gazdagságának természetéről és okairól* szóló könyvének megjelenése óta ezek a kételyek általánosan elfogadottakká váltak a brit közgazdászok körében.¹⁶ Polányi Károly szerint „a szabad kereskedelem hívei és a protekcionista, a liberálisok és a buzgó toryk egyaránt osztották azt a meggyőződést, hogy a gyarmatok olyan kétes szerzemények, amelyek a jövőben óhatatlanul politikai és pénzügyi teherré válnak”.¹⁷ Rendszeresen jelentkeztek az olyan javaslatok, amelyek arra vonatkoztak, hogy meg kell szabadulni a gyarmattartás drága fényűzésétől, vagy legalábbis át kell alakítani a gyarmati rendszert.

Az 1860-as évek elején a brit kincstár katonai kiadásai négymillió fontra rúgtak, a gyarmatokból származó bevételek viszont mindössze negyvenezret tettek ki. Ez a nagyon nyilvánvaló aránytalanság arra készítette a parlamentet, hogy keresse a katonai terhek igazságosabb elosztásának modelljét. Az 1859-ben, Arthur Mill elnökségével létrehozott bizottság, amely a gyarmatok katonai kiadásaival foglalkozott, arra a következtetésre jutott, hogy az önkormányzattal rendelkező gyarmatoknak maguknak kell gondoskodniuk a belső biztonságukról, Nagy-Britannia pedig a „birodalmi célokra” irányuló kiadásokat fogja fizetni.¹⁸

1869-től az önkormányzattal rendelkező gyarmatok arra kényszerültek, hogy maguk fedezzék a belső költségeket, így a katonaiakat is. A brit helyőrségek állományát ki kellett vonni. Ugyanakkor a külső védelmi kiadásokat továbbra is a kincstár fedezte, a gyarmatoknak pedig utólagos befizetést kellett eszközölniük. Hadi cselekmények esetén a pénzt általában a számvevőszék bocsátotta rendelkezésre, majd adósság formájában utólag benyújtotta a számlát a gyarmatoknak. A számvevőszéknek azonban ritkán sikerült behajtania ezeket a pénzeket. Az önkormányzattal rendelkező gyarmatok megtagadták a részvételt az összbirodalmi katonai kiadások finanszírozásában, és a gyarmatoknak többnyire sikerült megúsniuk a háborús kiadásokat. Így például az angol–búr háború 217 166 000 font sterlingjébe került a számvevőszéknek. 1908-ban a számvevőszék 182 978 124 font sterling visszatérítést követelt Fokvárostól, de szokás szerint nem volt ereje a behajtáshoz, és végső soron visszakozott.¹⁹ Lance Davis és Robert Huttenback szavai szerint „Nagy-Britannia tehetetlen óriásnak bizonyult azokban az esetekben, amikor szem-

15 Borbie, 1976. 1239–1240. A gyarmatoknak a birodalmi kiadásokban való részvételéről lásd még: Le Bourdais des Touches, 1898; Bruschiwig, 1966; Clark, 1936.

16 Lásd erről részletesen: Wood, 1983; Wagner, 1931.

17 Polányi, 2002. 234.

18 Davis–Huttenback, 1986. 114.

19 Uo. 119.

bekerült az önhitt és gyakran arrogáns sarjakkal”, ahogy az önkormányzattal rendelkező gyarmatokat jellemezték.²⁰

Ha a gyarmatnak nem voltak képviseleti intézményei, a számvevőszéknek elvben könnyebben ment a védelemhez szükséges összegek behajtása. A 20. század elején a Gyarmatügyi Igazgatóság kvótát határozott meg a birodalmi kiadásokban való részvételre. A kvótát a belső jövedelem 5–19%-ában állapították meg. Ez a szabály egyébként a hatvan gyarmati szubjektum közül mindössze ötre terjedt ki. A koronagyarmatok az esetek többségében nem voltak képesek hatékonyan támogatni a brit hadsereg pénzügyi ellátását, mivel ők maguk is segítségre szorultak: India ritka kivételt képezett, amennyiben teljes egészében fedezte a katonai kiadásait, és még hasznos is hozott az anyaország költségvetése számára. Végeredményben Nagy-Britannia – Davis és Huttenback véleménye szerint – a többi európai országtól eltérően két katonai és haditengerészeti rendszert tartott fenn: egyet a saját és egy másikat a birodalom védelmére.²¹

A gyarmati politika kifizetődésének problémája nemcsak Nagy-Britanniának és Franciaországnak volt ismeretes: gondot jelentett a 19. század második felétől a 20. század elejéig szinte valamennyi gyarmattartó ország kormánya számára is. Így Németország 1894 és 1913 között több mint egymilliárd márkát fizetett a gyarmatoknak,²² ami kedvező ürügyet szolgáltatott az ellenzék számára a kormány bírálatára. A japán gyarmatok közül sem volt képes egy sem fedezni a helyi kiadásokat. Ugyanez mondható el Belgium és Hollandia gyarmatairól is.

Oroszország sem volt kivétel. A geopolitikai és a gazdasági célok világos összemérése leghamarább valószínűleg a 19. század elején jelentkezett. A területi expanzió, a birodalom határainak kitolása már korábban is azt a feladatot állította a kormányzat elé, hogy új eszközöket keressen, mégpedig nem csak a katonai kiadások fedezése céljából. Voltaképpen a 18. század elejétől az egész pénzügyi irányítási rendszer átalakítása azzal a céllal történt, hogy képes legyen a katonai szükségletek kielégítésére. A merkantilizmus nyugat-európai eszméinek hatása, valamint az államháztartás racionális irányításában szerzett tapasztalat egyaránt arra kényszerítette az illetékeseket, hogy elgondolkodjanak a birodalmi ambíciók árán. Az 1780-as évekig azonban a kormányzat nem rendelkezett szigorú periodicitáson alapuló világos költségvetési rendszerrel. Ez jelentősen megnehezítette a birodalmi hódítások „árának” értékelését. Feltételezsem szerint azonban, ha rendelkezésre álltak volna is a hódításokkal járó gazdasági veszteségekre és nyereségekre vonatkozó számítások és prognózisok, ez aligha lett volna képes érdemben befolyásolni a birodalmi politika célkitűzéseit. A geopolitikai célok abszolút elsőbbséget élveztek, miközben az újonnan szerzett területeknek az állami költségvetés bevételeihez való hozzájárulása minimális jelentőséggel bírt.

A 19. század elejétől fogva, amikor a birodalom területe csaknem folyamatosan növekedett, a pénzügyi kérdés már egyáltalán nem volt mellékes. A számítá-

20 Uo. 120.

21 Uo. 133.

22 Clark, 1936. 36.

sok szerint Oroszország átlagosan többet költött a védelemre, mint a többi európai hatalmak.²³ 1805-ben az Állami Számvevőszék 33 millió ezüstrubelt különített el a hadsereg és a flotta fenntartására, 1857-ben a katonai kiadások összege már körülbelül 100 millió rubelre rúgott, 1892-ben pedig már 455 millió rubelt tett ki. A hadseregre és a flottára fordított kiadások a 19. században a költségvetésnek átlagosan a 35%-át jelentették.²⁴ A birodalom létrehozásával járó katonai kiadások növekedése a pénzügyi reform egyik legfontosabb ösztönzőjévé vált. Ezenkívül Oroszország kénytelen volt a katonai kiadások finanszírozására hiteleket felvenni a külső piacon.²⁵ Ezért a katonai kiadások csökkentésének vagy legalábbis a régiók közötti „igazságos” megosztásának kérdése az orosz hatóságokat semmivel sem nyugtalanította kevésbé, mint a brit gyarmati adminisztrációt és a parlamentet.

Oroszország valószínűleg a történelem egyik legnevezetesebb „gyarmati üzletét” kötötte meg, amikor 1867-ben 7,2 millió dollárért eladta Alaszkát. Az ügyletben a pénzügyi motívumok egyáltalán nem játszottak mellékes szerepet. Eduard Szteklnek, Oroszország amerikai nagykövetének a véleménye szerint, ha Alaszkát ötmillió dollárért (vagy 6,5 millió rubelért) adták volna el, Oroszország évi háromszázezer dollár bevételre tett volna szert. „Kétkedem – írta Sztekl –, hogy az orosz gyarmatok napjainkban vagy bármikor a későbbiekben képesek lennének ilyen összegű bevételhez segíteni bennünket.”²⁶ A művelet előnyös voltában nem kételkedett Mihail Rejtern pénzügyminiszter sem: az Orosz–Amerikai Társaság pénzügyileg sikertelennek bizonyult, és sem politikai, sem pénzbeli hasznot nem hajtott.

A gyarmatok hasonló eladásának vagy cseréjének lehetőségeit más országok is mérlegelték. Portugália a kisszámú viszonylag jövedelmező gyarmata mellett – amilyen például Angola volt – olyanokkal is rendelkezett, amelyeket inkább lehetett „a hajdani dicsőség emlékműveinek”, semmint jövedelemforrásnak tekinteni. E területek megtartásának célszerűsége kétesnek látszott, és a kormány hosszan vizsgálta eladásuk vagy cseréjük lehetőségét annak érdekében, hogy az egyenlítői Afrikában egyesítsék a birodalom legértékesebb részeit.²⁷ Portugália gyarmati birtokai egyébként nem voltak érdekesek más birodalmak számára: Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország gyarmati szerzeményeiben ugyancsak megvoltak a „lyukak”, amelyeken át elcsorogtak az anyaország adófizetőinek pénzei. Ezért a gyarmattartó birodalmak kormányai kivétel nélkül intenzíven keresték a gyarmatokkal fenntartandó kölcsönkapcsolatok olyan intézményi modelljeit, amelyek lehetővé tették a „birodalom árának” csökkentését.

Az a kérdés, hogy a gyarmatok milyen formában vehetnek részt a birodalmi költségvetésben, mindenekelőtt a költségvetési-pénzügyi viszonyok modelljétől függött. Azokban a gyarmatbirodalmakban, ahol a gyarmatok és az anyaország

23 Oroszország katonai kiadásairól lásd: Блиох, 1898; Лапин, 1991. 148–160.; Бескровный, 1958; 1973; 1986; Pinter, 1984.

24 Лапин, 1991. 149–150.

25 Ананьич–Правилова, 2004. 250–257. (A „Külső hitelek és az államadósság problémája” című fejezet szerzője Borisz Ananyjics.)

26 Болховитинов, 1990.

27 Clarence-Smith, 1985. 82.

költségvetését elválasztották egymástól, a birodalmi számvevőszék arra tartott igényt, hogy a gyarmatok fizessenek be a kincstárba meghatározott „hozzájárulást” vagy „kvótát”, vagy pedig megkövetelte a helyi kiadások fedezését. Hasonló lehetőség állt fenn az olyan államszövetségek esetében is, amelyek a közös kiadások kompromisszumos felosztásán alapultak. Ausztria és Magyarország között a kvótákat illető megállapodást időről időre felülvizsgálták, és a birodalom kiadásaiban való közös részvétel a dualizmus politikai rendszerének egyik oszlopát jelentette.²⁸ A Német Birodalom tartományai ugyancsak meghatározott hozzájárulást fizettek a birodalmi kincstárba a közös kiadások fedezésére. A két modell közötti különbség abban állt, hogy a gyarmatbirodalmak esetében a kvóták meghatározása a birodalmi minisztérium előjoga volt, az Osztrák–Magyar Monarchiában és a Német Birodalomban viszont ez a feladat a birodalom részeinek képviselőire hárult.

Az Orosz Birodalomban a különálló költségvetések következtében a „kvóták” modelljét használták – mint majd látni fogjuk – a Lengyel Királyságra (a pénzügyi egyesítésig) és Finnországra: ezeknek a peremterületeknek különböző időkből hozzájárulást kellett fizetniük a birodalmi kincstárba a védelmi kiadások fedezésére.

A régiók adóztatása: a megosztás „igazságos” modelljének keresése

Sokkal bonyolultabbnak bizonyult a közös terhek megosztásának kérdése az olyan soknemzetiségű birodalmakban vagy államokban, amelyek egységes költségvetéssel rendelkeztek, ahogyan ez Írország és Nagy-Britannia esetében 1816 után történt, vagy Lengyelország és Oroszország kapcsolatában a lengyel pénzügyi autonómia 1866-os kudarca után. Minthogy az egységes költségvetés keretein belül semmiféle hozzájárulás, kvóta vagy „segély” nem volt lehetséges, az ilyen esetekben a közös terhek megosztásának kérdése kiterjedt az adóztatás szférájára is. Az Orosz Birodalom, amely a 19. század végére csaknem teljes egészében áttért az egységes, központosított költségvetésre, sokféle mechanizmust volt kénytelen alkalmazni az adóztatás szabályozására, hogy a különböző gazdasági berendezkedésű és fejlettségi szintű területek egyenlő mértékben vehessenek részt a birodalmi kiadásokban.

28 A kvóták megszabásának folyamata természetesen nem folytatótt teljesen konfliktusmentesen. A kvóták mértékét a parlamenti képviselők által álló különbizottságok határozták meg. Mindkét bizottság külön-külön ülésezett, és a köztük folyó „tárgyalások” számok cseréje formájában valósultak meg. Ez a körülmény részben megnehezítette a megállapodások kidolgozását. További – és talán a legfontosabb – probléma az volt, hogy nem voltak meg a kvóták meghatározásának törvényben kikötött elvei. Az 1867-ben megszabott kvóták (Ausztria: 70%, Magyarország: 30%) a két ország adóztatási adatain alapultak. A továbbiakban szó esett annak lehetőségéről, hogy áttérnek a kvóták olyan meghatározására, amelynek alapja a lakosság létszámaránya. A későbbiekben a kvóták változtak, bár nem lényegesen (1873–1900 között 68,6% és 31,4%; 1900–1909 között 65,6% és 34,4%). A közös költségvetés 95-97%-a a katonai és haditengerészeti kiadások fedezését szolgálta. Részletesen lásd: Paulinyi, 1973. 567–581.

A hajlékony adóztatási struktúra létrehozása roppant nehéz feladat elé állította a soknemzetiségű államokat, amelyekben a régiók gazdasági berendezkedése lényegesen különbözött egymástól. Az adóztatás rendszerének közös elveken kellett alapulnia, ugyanakkor tükröznie kellett a lakosság gazdasági életének sajátosságait, és meg kellett felelnie a vallási normáknak és hagyományoknak. Az adózási reformok éppúgy szolgáltak a gazdasági szabályozás eszközeiként, mint a szociális és a nemzetiségi politika módszereként. Az adózás alól való felmentés szolgálhatta a helyi elit lojalitásának a megvásárolását, a pótlólagos terhek viszont lehettek a diszkrimináció eszközei (az egyik legekleatásabb példa a nyugati kormányzóság lengyel földbirtokosaira kivetett 10%-os adó, amelyet egyértelműen politikai célból vezettek be, hogy a lengyeleket a vidék elhagyására kényszerítsék).

Az adóreformok egyik fő problémája az volt, hogy megtalálják az optimális modellt, amelyik egyfelől lehetővé teszi a közös állami kiadások terhének egyenletes és a lakosság szemében „igazságos” megosztását, másfelől pedig elősegítheti a régiók integrálását a birodalom közös gazdasági rendszerébe. Ebben a kérdésben hasznos lesz, ha megvizsgálunk egy olyan kísérletet, amely az „igazságos” adóztatás modelljének keresésére irányult két olyan ország – Nagy-Britannia és Írország – között, amelyek gazdasági fejlettsége között jelentős aránytalanság mutatkozott. Írország problémájának specifikuma abban állt, hogy az adóztatás kérdésének megvitatása óhatatlanul felszította a nemzeti ellentéteket. Írország esete éppen azért érdekes, mert összevethető az Orosz Birodalmon belüli helyzettel, mégpedig a lengyel- és az ukránkérdés körüli viták kapcsán.

Mint fentebb elmondtuk, az a kvótarendszer, amelyen Nagy-Britannia és Írország szövetsége 1801-ben alapult, csupán 1816-ig állt fenn. Ekkor azért kellett lemondani róla, mert kiderült, hogy Írország képtelen fenntartani a növekvő birodalmi költségekben való részvétel kialakult szintjét. 1817-től a két ország költségvetését egyesítették, és az ír bevételek teljes összege a közös kincstárba folyt be, ahonnan – a kifejezetten helyi kiadásokat kivéve – minden kiadást fedeztek. Nagy-Britannia és Írország költségvetése úgy aránylott egymáshoz, mint tizenöt az egyhez, ami Nagy-Britanniára vonatkoztatva kétszeresen meghaladta az 1800-ban megállapított kvótát.

A költségvetések egyesítése nem jelentette az adózási rendszerek egységesítését: az ír lakosság jelentősen kisebb adót fizetett lényegesen alacsonyabb tarifa mellett. 1853-tól az adóztatás szintje fokozatos emelkedésnek indult: ebben az évben vezették be a jövedelemadót, amelynek mértéke 1856-ban Írországban és Nagy-Britanniában egyenlő volt. A lakosság lélekszámának csökkenése következtében – aminek oka az 1846–1847-es éhínség és az emigráció volt – az Írországból a birodalom kincstárába befolyó bevétel csaknem a régi maradt, Írországnak a közös kiadásokban való részvétele pedig 1853-tól 1894-ig a helyi adminisztratív kiadások növekedése következtében csökkent.²⁹

1894–1896-ban különbizottság vizsgálta Írország részvételét a birodalmi pénzügyek rendszerében. A bizottságnak át kellett tekintenie Írország és Nagy-Bri-

29 Murray, 1970. 388.

tannia adóztatási rendszerét és pénzügyi kapcsolatainak elveit. Az egyik legfontosabb és legnehezebb feladat a brit és az ír lakosság adófizető képessége összevetéséhez alkalmazható kritériumok kidolgozása volt. A bizottság a két ország közös bevételi összegeinek, a bevételek szerkezetének és fejlődésének összehasonlítása alapján arra a következtetésre jutott, hogy tíz esztendővel az Egyesült Királyság megalakulása (1801) előtt Írország gazdasági helyzete jobb volt, mint a vizsgálat időpontjában. Írország és Nagy-Britannia adófizető képességének aránya a bizottság számítása szerint 1:20 (ez az érték a jövedelemadó összehasonlításán alapult; elhangzottak olyan vélemények is, amelyek szerint az adófizetési képesség aránya nem is 1:20, hanem 1:36). Az állami jövedelmek – a közvetlen és közvetett adók – különbsége Írország és Nagy-Britannia között nem volt olyan jelentős: az arány 1:13 volt. Ily módon Írország lakossága – a jövedelemhez képest – arányosan annyi adót fizetett, ami sokszorosan meghaladta Nagy-Britanniáét. Az adóztatás egyenlőtlenségét mindenekelőtt az okozta, hogy a közvetett adóztatás elvei (a fogyasztási cikkek adója), amelyek a szövetségi állam két része tekintetében közösek voltak, a britek „preferenciáin” alapultak. Ennek következtében a lakossága jelentős részét elveszített mezőgazdasági Írországra Európa és a világ egyik vezető ipari országának adózási normáit alkalmazták.

Így az adófizető képesség, valamint a két fél bevételi kiszámítása tisztán a költségvetési bevételek arányán alapult. Ez a fajta számítás, akárcsak az oroszországi peremvidékek esetében, jogos kételyeket ébresztett, mert a régiótól kapott reális haszon felbecsülése sokkal bonyolultabb volt. A szabad áruforgalom viszonyai között gyakorlatilag lehetetlen volt megállapítani az egyik országban megtermelt és a másikban elfogyasztott termékek után járó adóbevételeket. Ezenkívül mind Írország, mind Nagy-Britannia jövedelmének valódi összegére egész sereg kisebb tényező is hatott. Nem látszott produktívabbnak az a módszer sem, amely a jövedelemadó összegeit hasonlította össze: az adóztatás fennálló viszonyai között az adóköteles jövedelem összege nem tekinthető a lakosság valódi jövedelme reprezentatív mutatójának, mivel ez az összeg nem vette figyelembe a munkások, a farmerek és a lakosság számos más kategóriája jövedelmeit. A bizottság felhasználta a becslés más módszereit is, például a „valódi jövedelem” kiszámolásának egy olyan módját, amelyet német közgazdászok ajánlottak, és amely a fogyasztott áruk és szolgáltatások összegének megállapításából indult ki. Charles Bestable szavai szerint ezek a számítások tele voltak hibákkal, és eredményük nagyon hozzávetőleges volt. Ezenkívül a „valódi jövedelmet” csak Írországra számították ki. Nagy-Britanniára vonatkozóan hasonló számításokat nem végeztek.³⁰ A számítások igazságosságát illetően nagy kételyeket váltott ki az is, hogy nem vették figyelembe azt a jelentős aszimmetriát, amely magán Írországon belül mutatkozott, azt tudniillik, hogy a keleti rész alaposan lehangolta a depresszióban lévő nyugati részt.

Az adóteher igazságos elosztásának kiszámítását lehetővé tevő formula hasztalan keresése arról győzte meg a kortársakat, hogy a kormánzatnak az a feladata, hogy dolgozza ki a pénzügyi viszonyok olyan elveit, amelyek alapján lehető-

30 Bastable, 1896. 192–193.

ség van a kompromisszum kialakítására. Először is, meg kellett határozni Írország státuszát Nagy-Britannia viszonylatában a Brit Nemzetközösség pénzügyi rendszerében. Ha Írországot pénzügyileg független államként pozicionálják, akkor a felek által a közös kincstárba befizetett összeg mértékét a bevételek és kiadások kiszámításának útján kell meghatározni. Ha Írország és Nagy-Britannia a föderáció elvei alapján építik a pénzügyi viszonyaikat (ahogy annak idején Anthony Smith javasolta), akkor a kvóták meghatározása nem számítások, hanem politikai megállapodások tárgya kell hogy legyen. Ha viszont Írországot egy egységes állam részének tekintik, akkor az adóztatásban nem lehetnek különbségek. Ez utóbbi esetben annak az elvnek kell érvényesülnie, amely szerint az egységes államban a hatalomnak nem területi egységekkel van dolga, hanem egyéni adófizetőkkel, amit viszont a bizottság nem volt hajlandó figyelembe venni.³¹

A bizottság megközelítési módját talán az magyarázza, hogy Írországot önálló pénzügyi egységként kezelte: az a helyzet, hogy a bizottság tagjainak többsége a *Homerule* törvény elfogadását tekintette irányadónak. Ugyanakkor azonban a brit kiadásokban való írországi részvétel meghatározása során a bizottság tagjai abból az elvből indultak ki, hogy Írország és Nagy-Britannia költségvetése kiadási része egységes (a kiadások megosztása helyiekre és nem helyiekre teljesen önkényesen történt, és kizárólag azon alapult, hogy az összegeket hol költik el). A valóságban Írország a nem helyi kiadások nagyobb részét fedezte, miközben a közös költségvetésbe folyósított befizetéseivel korántsem arányos „visszatérítést” kapott. A Nagy-Britannia területi egységei – nemcsak Írország, hanem Skócia, Wales és Anglia – között fennálló pénzügyi viszonyok problémájának kulcsát az jelenthette, hogy a pénzügyi politika és az adóztatás szubjektumai ne Nagy-Britannia területi egységei, hanem az egyes részek adófizetői legyenek.³²

Mindennek következtében a brit adóztatási rendszer – amely a kortársak véleménye szerint a világon a leghaladóbbak közé tartozott és amely elsőnek vezette be a jövedelem utáni adózás elvét – maga is alkalmatlannak bizonyult azoknak a problémáknak a megoldására, amelyek a regionális gazdasági fejlődés aránytalanságai következtében felmerültek. De vajon elvileg lehetséges volt-e egy olyan adómegosztási modellt találni, amely egyaránt megfelelt volna a centrumnak és a perifériának? Min kellett volna alapulnia az igazságos adóztatás formulájának a részlegesen elkülönült nemzeti vagy területi képződmények viszonyai között? Hogyan lehetett volna kialakítani egy olyan pénzügyi rendszert, amely kellő bevételhez juttatja a költségvetést, ugyanakkor figyelembe veszi a gazdaságilag aszimmetrikus régió fejlődésének sajátosságait? Ezekkel a kérdésekkel óhatatlanul szembe kellett néznie az Orosz Birodalom kormányzatának is, amikor kénytelen volt hozzáigazítani a nagy vonalaiban a 18. század során kialakult adózási struktúrát a regionális sokféleség új realitásaihoz.

Az Orosz Birodalomban a közvetlen adóztatás rendszere a Péter-féle reformtól kezdve a fejadó (*подушная подать*) volt. Az egyes kormányzóságokban

31 Uo. 198.

32 Uo. 200.

élő lelkek (*души*) számát időszakonkénti revíziókkal állapították meg, amelyeknek eredményei alapján a kormányzósági kincstári kamara (*губернская казенная палата*) kiszámította a beszedendő fejadó összegét. Az adó elosztását az egyes adófizetők között a közösségekre bízták.

Fontossága szerint a második az úrbéri adó (*оброчная подать*) volt, amelyet az állami parasztoktól szedtek be a földhasználat fejében. Az úrbér rendszere nem volt valami rugalmas: a föld osztályától (minőségétől és termékenységétől) függően mindössze négy díjtételt határozott meg. Ennek az osztályozásnak kellett volna lefednie a gazdálkodás sokféleségét, és természetesen nem felelt meg ennek a követelménynek. Az állami birtokok kamarája (*палата государственных имуществ*) és a kincstári kamara (*казенная палата*) az úrbér kivetése alapján összeállította minden közösség számára az úrbéri listákat (*окладные листы*); az adófizetők szerinti végső megosztást a falugyűlések (*сельский сход*) hajtották végre. A költségvetés szempontjából fontos harmadik adó a kereskedői tőkék után kivetett százalékos illeték (*процентный сбор*). 1824-ben a céhek által fizetett százalékos illetéket a kereskedési jogért beszedett illeték váltotta fel.

A lakosság a közvetlen adókon kívül számos vámot (*пошлина*) és illetéket (*сбор*) fizetett, ilyen volt például a címerilleték (*гербовый сбор*), az erődilleték (*крепостный сбор*), az útheadó (*подорожный сбор*) stb. A számvevőszék bevételeinek különleges csoportját képezték az italilletékek (*питейные сборы*), amelyeket 1863-ig jövedéki rendszerben szedtek be, amit utána jövedéki adóvá (*акциза*) alakítottak át. Végül a központi számvevőszéknek befizetett adók mellett a lakosság egész sor olyan adót és illetéket fizetett, amelyek a helyi kiadások fedezésére szolgáltak, ezek voltak az úgynevezett zemsztvo-adók (*земские повинности*).

Ez a felsorolás távolról sem tartalmazza az orosz császár alattvalóitól beszedett adók és illetékek teljes listáját. Külön adóztatási rendszer létezett az egyes nemzetiségi és társadalmi csoportok számára,³³ a nem orosz nemzetiségűek (*инородцы*) egy sor kategóriája számára létezett a birodalomban általános fejadó és úrbér sajátos változata, Szibéria és Észak nomád népeitől prémben szedték be az adót (*ясак*), a kirgizek pedig az orenburgi hatóság számára fuvarszolgálattal (*кубиточная подать*) tartoztak. Végül ezt a sokféleséget regionális adórendszerek egészítették ki. Az 1832-es törvénykönyv különleges területi adóztatási rend-

33 Az „idegen” (*инородческий*) lakosság számos csoportját egyszerűen felmentették a fejadó és az úrbér megfizetése alól. Ebben a privilégiumban részesültek – az 1832-es törvénykönyv szerint – „a nyezsini görögök, a baskírok, a sztavropoli és az ajukai kalmükök, az altanauli és icskini tatok, a szolgáló szártok és mescsoraiaik az Orenburgi, a Vjatkai, a Szaratovi és a Permi kormányzóságban; az Asztrahanyi kormányzóságban és a Kaukázusi területen, valamint a Doni Hadak földjén nomadizáló kalmükök; az Asztrahanyi kormányzóságban nomadizáló kirgiz-kajszakok; a Kaukázusi területen nomadizáló nogajok és más mohamedánok, valamint a Tauriai területen, a Melitopoli járásban nomadizáló nogajok; azok a kirgizek, karkalpakok, kalmükök és más ázsiaiak, akiket kiváltottak, vagy más módon szereztek meg az Orenburgi és Szibériai vonalakon, mindaddig, amíg saját birtokukon tartózkodnak; a jemesi és kundri tatárok; az aleutok és az Orosz–Amerikai Társaság fennhatósága alá tartozó más szigetlakók és kreolok”. Lásd: *Устав о податях*, 1832. 117–118.

szert szabott meg a Besszarábiai terület³⁴ és a Kaukázusontúl számára. A Lengyel Királyság adórendszerét – tekintettel a vidék autonómiájára – egészen az 1860-as évek közepéig nem az orosz törvényhozás szabályozta. Ugyanez volt a helyzet a Finn Nagyhercegség adói és illetékei esetében.

A közvetett adóztatás jórészt egységes volt: a vámszabályok a birodalom egészére érvényesek voltak. A helyi adóztatás természetesen igen sokféle volt, megszervezése függött a helyi adminisztrációk szervezetétől, a helyi szükségletektől, a területre jellemző szolgálatoktól stb. Az orosz adóztatási rendszernek részint a regionális gazdasági fejlettség aszimmetriája által meghatározott sajátossága volt a területi elv dominanciája. Az adókievetésnek ez az elve nem csak a peremterületekre volt érvényes: jellemző vonása volt ez a birodalmi adók egész rendszerének.

1875-től a fő közvetlen adó az állami földadó (*государственный поземельный налог*) volt. Az európai Oroszország kormányzóságaiban a „termelőerőtől” függően tizenegy csoportot alakítottak ki, így határozták meg az állami költségvetésből az egyes kormányzóságokra eső részt. A kormányzóságokban a föld minőségétől (jövedelmezőképességétől) függően határozták meg az adóterhet (egy gyeszjatyina területre). Az állami földadónak a kormányzóságokra eső mértékét 1875 és 1913 között kétszer is felülvizsgálták: 1884-ben és 1887-ben. A kormányzóságon belül az adó összegét szétosztották a járások között. A járási zemsztvogyülés (*уездное земское собрание*) megállapította a járásra kirótt adót a „birtokok” között. Az egyéni paraszti adóteher végső összegét az obscsinán belüli felosztással határozták meg. Hasonló mechanizmust alkalmaztak az ingatlanadó esetében is. Az adó teljes összegét évente határozták meg az egyes kormányzóságok számára. Ennek az összegnek a felosztását a városok között és a városokon belül az egyes tulajdonosok között a zemsztvói és városi társadalmi intézmények hajtották végre. Az adókievetésnek ez a „felülről” – a kormányzóságoktól az adófizető felé tartó – rendszere nem az alattvalók fizetőképességéből, hanem az állam szükségleteiből indult ki.³⁵

A 20. század elején a kölcsönös jótállás (*круговая порука*) megszüntetése után a birodalom kormányzóságain belül az adóztatás alapelve az adófizető egyéni felelőssége lett. Ezzel megtörtént az első lépés az adóztatás területi elvéről az egyéni adókievetési elvre való áttérésre, ami Yanni Kotsonis szerint egyet jelentett a területek állami irányításáról a lakosság irányítására való áttéréssel.³⁶ Ugyanakkor a szétosztási rendszer – vagyis a régióknak kivetett meghatározott adóösszeg, amelyet aztán a közösségek osztanak szét – tovább fennmaradt egyes

34 1812-től 1817-ig Besszarábia lakosai mentesültek az adófizetés alól. A kedvezmény megszüntetése után az itteni adók és járulékok lényegében azonosak voltak azokkal az adózási normákkal, amelyek az Oroszországhoz való csatolást megelőzően voltak érvényben, de a kisebb adófajták jelentős részét megszüntették. A lakosságtól beszedtek közvetlen adókat, ilyen volt a bir és a dazsgyjij, a birka vagy kecske után járó gostina, a kaptárak és a sertések után járó dizsma, a fogyasztott bor után fizetendő vadrait és a dohányjövedék: a pogonorit. A cigányok fejadót fizettek. Az 1820-as évek adóreformjai megszüntették az adóbehajtás haszonbéres rendszerét, és úrbérrel váltották ki a gostinát, a dizsmát, a vadraitot és a pogonoritot. Így az adórendszer alapját a bir, a dazsdij és az úrbér képezte.

35 Коцонис, 1999. 473.

36 Уо. 473.

peremterületeken: a Kaukázusontúlon, Turkesztánban, Szibériában stb. 1907-ben a pénzügyminisztérium tervezetet nyújtott be az Állami Dumának az illetményadónak a peremterületeken való beszédése tárgyában, amely az adókivetés általános normáinak kiterjesztését és a kölcsönös jótállás intézményének eltörlését indítványozta elő. Ám a törvényt, amelyet a dumabizottságokban és az Államtanácsban hosszan tárgyaltak, végül az 1914-ben kitört háború következtében nem fogadták el.³⁷

A birodalom adórendszere így megőrizte sokszínűségét. Az adóztatás univerzális struktúrájának bevezetése aligha lett volna lehetséges és célszerű. A kormányzat ennek ellenére olyan elv kialakítására törekedett, amely egyesítette volna a különböző adózási rendszereket, méghozzá úgy, hogy ne veszítsen a bevételeiből, ugyanakkor ne váltsa ki a nyughatatlan peremvidékek lakosságának elégedetlenségét. Az adóztatás problémájának megoldása során a kormányzat kénytelen volt polémiaiba bocsátkozni a helyi nemzetiségi elitek vagy adminisztrációk képviselőivel. A nemzetiségi és gazdasági kérdések szorosan összefonódtak.

Fordította: Soproni András

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Ананьич–Правилова

2004 Ананьич, Борис Васильевич–Правилова, Екатерина Анатольевна: Имперский фактор в экономическом развитии России, 1700–1914. In: *Российская империя в сравнительной перспективе. Сборник статей*. Ред.: Миллер, А. И. Москва, 2004. 230–262.

Анисимов

1989 Анисимов, Евгений Викторович: *Время Петровских реформ*. Ленинград, 1989.

Bastable

1896 Bastable, Charles Francis: Ireland's Place in the Financial System of the United Kingdom. In: *The Economic Journal*, 6. (1896) 185–203.

Бескровный

1958 Бескровный, Любомир Григорьевич: *Русская армия и флот в XVIII в. Очерки*. Москва, 1958.

1973 Бескровный, Любомир Григорьевич: *Русская армия и флот в XIX в. Военно-политический потенциал России*. Москва, 1973.

1986 Бескровный, Любомир Григорьевич: *Армия и флот России в начале XX в. Очерки военно-политического потенциала России*. Москва, 1986.

Блиох

1989 Блиох, Иван Станиславович: *Будущая война в технологическом, экономическом и политическом отношениях*. Том 4. Санкт-Петербург, 1898.

³⁷ Буковецкий, 1962. 144.

Bobrie

1976 Bobrie, François: Finances publiques et conquête coloniale: Le coût budgétaire de l'expansion française entre 1850 et 1913. In: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 31. (1976) 6. sz. 1225–1244.

Болховитинов

1990 Болховитинов, Николай Николаевич: *Русско-американские отношения и продажа Аляски, 1834–1867*. Москва, 1990.

Bruschwig

1966 Bruschwig, Henri: *French Colonialism, 1871–1914: Myths and Realities*. New York, 1966.

Буковецкий

1962 Буковецкий, Антоний Иосифович: Финансово-налоговая политика царизма на колониальных окраинах России. In: *История СССР*, 1962. 1. sz. 142–156.

Clarence-Smith

1985 Clarence-Smith, William G.: *The Third Portuguese Empire, 1825–1975. A Study in Economic Imperialism*. Manchester–Dover, 1985.

Clark

1936 Clark, Grover: *The Balance Sheets of Imperialism: Facts and Figures on Colonies*. New York, 1936.

Davis–Huttenback

1986 Davis, Lance E.–Huttenback, Robert A.: *Mammon and the Pursuit of Empire: The Political Economy of British Imperialism, 1860–1912*. Cambridge–New York, 1986.

François

1900 François, Georges Alphonse: *Le budget local des colonies*. Paris, 1900.

Gordon

1965 Gordon, Donald C.: *The Dominion Partnership in Imperial Defence, 1870–1914*. Baltimore, 1965.

Яснопольский

1912 Яснопольский, Леонид Николаевич: *Очерки русского бюджетного права*. Москва, 1912.

Коцонис

1999 Коцонис, Янни [Kotsonis, Yanni]: Подданный и гражданин. Налогообложение в Российской империи и Советской России и его подтекст. In: *Россия и Первая мировая война: Материалы международного colloquiuma*. Ред.: Смирнов, Николай Николаевич. Санкт-Петербург, 1999. 467–478.

Kohut

1988 Kohut, Zenon E.: *Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate 1760–1830*. Cambridge, Mass., 1988.

Козлов–Дмитриева

1999 Козлов, Сергей Александрович–Дмитриева, Зоя Васильевна: *Налоги в России до XIX в.* Санкт-Петербург, 1999.

Куломзин

1870–1871 Государственные доходы и расходы в царствование Екатерины II. Сообщено А. Н. Куломзиным. In: *Сборник Императорского русского исторического общества*. Вып. V. (1870) 125–193., Вып. VI. (1871) 219–304.

Лапин

1991 Лапин, Владимир Викентьевич: Военные расходы России в XIX в. In: *Проблемы социально-экономической истории России. К 100-летию со дня рождения Б. А. Романова*. Отв. ред.: Фурсенко, А. А. Санкт-Петербург, 1991. 148–160.

Le Bourdais des Touches

1898 Le Bourdais des Touches, Jean: *Étude critique sur le régime financier des colonies françaises*. Paris, 1898.

Le Donne

1984 Le Donne, John P.: *Ruling Russia. Politics and Administration in the Age of Absolutism, 1762–1796*. Princeton, 1984.

Милюков

1905 Милюков, Павел Николаевич: *Государственное хозяйство России в первой четверти XVIII столетий и реформа Петра Великого*. Санкт-Петербург, 1905.

Murray

1970 Murray, Alice Effie: *History of the Commercial and Financial Relations between England and Ireland from the Period of the Restoration*. New York, 1970.

Paulinyi

1973 Paulinyi, Ákos: Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Hrsg. v. Wandruszka, Adam–Urbanitsch, Peter. Band I. *Die wirtschaftliche Entwicklung*. Hrsg. v. Brusatti, Alois. Wien, 1973. 567–581.

Pinter

1984 Pinter, William M.: The Burden of Defense in Imperial Russia, 1725–1914. In: *Russian Review*, 43. (1984) 3. sz. 231–259.

Polányi

2002 Polányi Károly [Поланьи, Карл]: *Великая трансформация. Политические и экономические истоки нашего времени*. Санкт-Петербург, 2002.

Правилова

2006 Правилова, Екатерина: *Финансы империи. Деньги и власть в политике России на национальных окраинах, 1801–1917*. Москва, 2006.

Рибер

2003 Рибер, Альфред [Riber, Alfred]: Изучая империи. In: *Исторические записки*, 6. (124.) (2003) 86–131.

Tilly

1990 Tilly, Charles: *Coercion, Capital and European States. AD 990–1990*. Cambridge, 1990.

Устав о податях

1832 Устав о податях. In: *Свод законов Российской империи*. Том 5. Часть 1. Санкт-Петербург, 1832.

Wagner

1931–1932 Wagner, Donald O.: British Economists and the Empire. In: *Political Science Quarterly*, 46. (1931) 2. sz. 248–276., 47. (1932) 1. sz. 57–74.

Wood

1983 Wood, John Cunningham: *British Economists and the Empire*. London, 1983.

EKATERINA PRAVILOVA

THE ROLE OF INTERNAL COLONIZATION IN THE BUREAUCRATIC SYSTEM OF THE
RUSSIAN EMPIRE

The analyzes the development of the Russian Empire's financial policies in the imperial borderlands. It examines Russian economic development from the "imperial perspective", focusing on changing patterns of relationships between the Empire's centre and its peripheries. The first part traces the evolution of an imperial budgetary system from the beginning of the 19th century, when the acquisition of Poland, Finland and Transcaucasia created a new phenomenon in the financial system - the budgets of borderlands. The second part deals with the persistent problem of the "costs of empire". It analyzes the discourse of specifically "imperial" financial burdens in the Russian Empire and scrutinizes different models of how the various regions were supposed to participate in covering Russia's military expenses. Special attention is given as to the evolution of taxation structures in the borderlands. In the conclusion, the author develops her vision of a well-run "imperial financial management" and analyzes successes and failures of Russia's economic policies in the borderland.

CONTENTS

Researching the Empire in Russia (Zoltán Sz. Bíró)	503
<i>Studies</i>	
Gábor Gyóni: Russia as Empire: Territorial Expansion and Population of the Russian Empire	505
Zoltán Sz. Bíró: Being “Alien” in the Russian Empire: The Legal and Social Status of “Eastern” and “Western” Ethnic Groups	521
Ekaterina Pravilova: The Role of Internal Colonization in the Bureaucratic System of the Russian Empire	553
András Deák: Under the Sign of Inertia: Economic Modernization and Orientation Change in the Post-Soviet Space	575
Márta Font: Andreas the First and Yaroslav the Wise	607
Endre Sashalmi: The Coronation Medal as a Vehicle of Legitimation: Iconographic Analysis of the Coronation Medals of Four Empresses, Catherine I, Anne, Elisabeth and Catherine II	625
<i>Workshop</i>	
Alexandr Stykalin: The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet–Yugoslav Relations: Reflections on a New Documentary Book	645
<i>Book Reviews</i>	
From the Human Body to the Clockwork: Metaphors of State, and State-building (György Képes)	667
Atatürk and the New Turkey in the Nazi Imagination (Péter Pál Kránitz)	672
The French-speaking European Countries and Hungary at the Beginnings of the Cold War (Gusztáv D. Kecskés)	675

SZERZŐINK

Deák András, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet • Font Márta, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, ELTE BTK • Kecskés D. Gusztáv, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Képes György, PhD, egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar • Kránitz Péter Pál, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK • Pravilova, Jekatyerina, egyetemi tanár, Princeton University History Department • Sashalmi Endre, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Sz. Bíró Zoltán, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Sztikalin, Alekszandr, kandidátus, tudományos főmunkatárs, Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap